

Filozofski život

Obilježavanje Svjetskog dana filozofije u Zadru

U Zadru je obilježen Svjetski dan filozofije nizom javnih predavanja iz filozofije i srodnih područja. Ovo je treće takvo obilježavanje u Zadru, i ovoga puta organizirano uz pomoć Gradske knjižnice. Od 7. do 17. studenog 2005. održano je osam predavanja za širu javnost, jedan filozofski kružok, gostovalo je šest predavača sa Sveučilišta u Zadru i iz Nina. Organizatori su Bruno Ćurko (Privatna gimnazija Zadar) i Josip Ćirić (Sveučilište u Zadru).

Cilj ovih predavanja bio je predstaviti zanimljiva i primjenjiva područja filozofije široj publici, pokazati zanimljive i intrigantne strane struke, te pripomoći razbijanju negativnih stereotipova. Predavanja su zamišljena kao niz gostovanja koja bi predočila interdisciplinarnu pristupe rješavanju pojedinih filozofskih pitanja značajnih za svakodnevni život (uklanjanje patnje, odgoj i obrazovanje, politika, etika, znanost, baština). Odziv gostujućih predavača i publike obećava da je riječ o pristupu koji je doživljen kao relevantan i zanimljiv. Dosadašnja pozitivna reagiranja kolega iz zemlje i svijeta dodatna su motivacija za nastavak rada.

Prvo predavanje bilo je na temu filozofije prostora, povodom 100. obljetnice Einsteino-ve teorije relativnosti. Prikaz transformacije klasičnog poimanja prostora, njegovih filozofskih i fizikalnih određenja, implikacije neuklidovskih geometrija i revoluciju u znanosti koje su omogućile, ponudio je Mirko Jakić s Odjela za filozofiju. Imali smo prigodu vidjeti kako u svojim filozofskim razmatranjima prostoru pristupaju autori poput Platona, Aristotela, Descartesa, Leibniza, Kanta, Newtona, Huygensa i Einsteina.

O savjetovanju, psihološkom i filozofskom, govorili su Anita Vulić-Prtorić s Odjela za psihologiju i Josip Ćirić. Predavanje je prethodilo Svjetskom danu mentalnog zdravlja. Istaknuti su mjesto i potreba za savjetovanjem u suvremenom društvu, glavni pristupi

u psihologiji (bihevioralni, dinamski, humanistički), njihove prednosti i ograničenja te potreba za obuhvatnijim pristupom čovjeku. Filozofsko savjetovanje pokušaj je odgovora na tu potrebu, ali se nastojalo razgraničiti i upozoriti na situacije u kojima je ono primjenjivo. Područje pozitivnog transfera znanja i vještina iz filozofije u psihologiju i obrnuto, posebno je istaknuto.

Slobodan Čače, s Odjela za povijest, pružio je zanimljiv prikaz Atene u Platonovo doba, s naglaskom na političke prilike. Osnovno pitanje jest, koliki je utjecaj Platonova Akademija imala na tadašnji politički život Atene. Sam Platon pokušao je djelovati u tom smjeru i priča je zamalo nesretno završila. Balansirajući s argumentima za tezu o značajnom utjecaju i onima koji takvo nešto negiraju, bili smo svjedoci osvježavajućim podacima o Akademiji, ali i živoj raspravi koja je uslijedila nakon predavanja.

Tematski blok o Frani Petriću vodili su Estella Petrić-Bajlo, s Odjela za engleski jezik i književnost, i Bruno Ćurko, iz Privatne gimnazije Zadar. Bilo je riječi o recepciji Petrićeva djela na engleskom govornom području, njegovu razlikovanju prostora i mjesta, te utjecaju što ga je ono ostavilo na filozofe onoga doba u Engleskoj, ali i o odcjecima u književnosti. Novi podaci i smjele hipoteze izazvali su entuzijastičnu raspravu. O Petrićevoj odgojnoj paradigmi i mogućnostima konkretne uporabe njezinih prijedloga danas mogli smo čuti od Brune Ćurka.

Dan poslije, u prostorijama Privatne gimnazije Zadar, održan je filozofski kružok na temu demokracije. U raspravi su sudjelovali članovi debatkog kluba škole, studenti filozofije i nekoliko nastavnika Gimnazije. Uz uvodno, bogato ilustrirano predavanje moderatora Bruna Ćurka, razvila se živa i dugotrajna rasprava o percepciji i modelima demokracije i njihovoj primjenjivosti u hrvatskoj svakodnevnici.

Budući je ovoga puta za simbol obilježavanja Dana filozofije odabrana drevna crkva Sv. Križa u Ninu, Šime Ljubičić izložio je kroniku školstva Ninske općine do 1920. godine,

o čemu je i objavio knjigu. Nin je odabran iz nekoliko razloga: dok je svjetlo s jedne strane simbol istine, koju filozofi nastoje spoznati, sama crkvice Sv. Križa izgrađena je narctom s mišlju o svjetlosti kao označitelju vremena i iskonskog poretka. Riječ je o najmanjoj katedrali na svijetu i mjestu najranije hrvatske državne povijesti, što je čini savršenim simbolom.

O sve neizbježnijem utjecaju medija i (zlo)porabi psihologije u marketingu govorio je Josip Ćirić. Pomoću »nestandardnog vodiča kroz filozofiju marketinga«, publici su predstavljeni temeljni mehanizmi marketinga, aksiologija koju nudi, društvene promjene što ih odražava, ali i promjene koje uzrokuje. Usprkos zovu moralne panike i konzumerizma, predavanje je zadržalo duhovit i jedinstven ton.

Završno predavanje, o filozofiji i društvenom aktivizmu Bertranda Russella, održali su, na sam Svjetski dan filozofije, Mirko Jakić, Bruno Ćurko i Josip Ćirić. Kao i prethodne godine, središnje je predavanje posvećeno pokojnom dr. Arnu Markusoviću. Obuhvaćena su tri vida Russellova djelovanja: biografija i politički aktivizam, filozofija odgoja te filozofija matematike i znanosti.

U pripremi je, kao i prošle godine, dvojezični multimedijalni CD-ROM s prezentacijama i zvučnim zapisom predavanja, galerijom fotografija i virtualnim vodičem kroz Nin. Na CD-u su uvršteni materijali obilježavanja Svjetskog dana filozofije iz Splita i Trogira. Ukoliko bude ostvarivo, ambicija je organizatora objediniti sve takve aktivnosti u predstavljanju javnosti.

Josip Ćirić
Bruno Ćurko

Obljetnica

Ljiljane Zergollern-Čupak

U Zagrebu, u zgradi Hrvatskoga liječničkog zbora, 7. veljače 2006., obilježeno je 80 godina života i 50 godina rada istaknute hrvatske liječnice, znanstvenice i bioetičarke Ljiljane Zergollern-Čupak. Tim prigodnim jubilejima prisustvovali su ministar prosvjete Dragan Primorac, njezine kolegice i kolege te ostali uzvanici. Termin se poklopio s datumom mjesečnih bioetičkih susreta zagrebačke podružnice Hrvatskoga bioetičkog društva,

pa su zahvaljujući tome članice i članovi društva također bili sudionici obilježavanja spomenutih godišnjica.

Profesionalni i životni put dr. Ljiljane Zergollern-Čupak odvijao se barem na trima kolosijecima. Prvi je onaj humane genetičarke. Kao začetnica humane genetike dala je neprocjenjiv doprinos njezinu razvoju u Hrvatskoj osnovavši 1970. Centar za humanu genetiku, koji postoji i danas. Taj je centar okupio mnoge važne znanstvenike iz citogenetike (tada novoga medicinskog područja) čiji je rad rezultirao brojnim značajnim otkrićima od kojih su mnogi rezultat rada dr. Zergollern-Čupak. Drugi je put tijesno povezan s prvim i odnosi se na pedijatriju kojom se teorijski i praktično kao liječnica bavila cijeli svoj radni vijek. Treći put jest put bioetičkih promišljanja, a na njega su je odvele mnoge dvojbe na koje je nailazila kao stručnjakinja i s kojima se, unatoč svome velikom znanju, povremeno morala suočavati. Uza sve to, treba spomenuti još velik broj znanstvenih radova iz medicine i bioetike (više stotina) te česta gostovanja na različitim kongresima, sveučilištima i klinikama, kao gostujući profesor ili istraživač, gdje je priznavana i prihvaćana kao uvažena znanstvenica i nastavnica. Istaknimo još da je 1996. godine izabrana kao prva žena u zvanje *professor emeritus* Sveučilišta u Zagrebu. Ukratko, bogat profesionalni put i razvoj, koji ovim kratkim opisom ne može ni približno biti obuhvaćen.

Tijekom skupa predstavljene su i dvije knjige. Prva je posvećena dr. Ljiljani Zergollern-Čupak i sastavljena je od mnoštva tekstova u kojima njezin životni i profesionalni put opisuju ljudi koji su i sami dio njezina života. Ona nosi naziv *Osamdeset godina života i pedeset i pet godina rada u biomedicini i bioetici profesorice Ljiljane Zergollern-Čupak*. Riječ je o širokoj lepezi kratkih tekstova sjećanja i impresija najuže obitelji, ljudi iz struke, suradnika i suradnica, njezinih đaka i drugih.

Druga knjiga nosi naziv *Bioetika i biomedicina* i autorski je rad dr. Zergollern-Čupak. U njoj govori o svim onim dvojbama koje su je kao znanstvenicu pratile, o različitim otkrićima te pojedinačnim slučajevima na koje nije mogla jednoznačno i lako odgovoriti pa ih je morala promišljati kroz prizmu etike. U prvome su dijelu knjige bioetičke dileme o budućnosti medicine, pri čemu je najveći broj dvojbi vezan upravo uz pitanja medicinske genetike (genetičko inženjerstvo, kloniranje), kao i za teme kao što su medicinski potpomognuta oplodnja i druge. Drugi je dio pak rezerviran za svjedočenja o njezinim najmanjim pacijentima, ali i o često vrlo dramatič-

nim sudbinama onih odraslih (prije svega žena) koji su vezani uz tu djecu.

Tijekom svečanosti, knjigu je predstavio i o njoj govorio i predstojnik katedre za etiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Ante Čović. Njegova namjera nije bila široko razglabanje o sadržaju knjige, već je ukratko ponudio, kako je sam rekao, »ključ« za čitanje knjige. Taj *ključ* za prvi dio knjige *otvara* njezino posezanje za formom ogleda kroz koji ona prvenstveno kao znanstvenica egzaktnih, empirijskih pogleda stvara most prema drugim disciplinama, što joj omogućuje pluralizam perspektiva te se time dokazuje kao misliteljica budućnosti. *Ključ* za *otvaranje* sjećanja, drugoga dijela knjige, Čović nudi u sagledavanju profesionalnoga i privatnoga života Ljiljane Zergollern-Čupak kao jedinstvenoga, u čijoj se cjelovitosti i ispunjenosti ponajviše ističe njezina humana strast prema pedijatriji. Stoga je Čović zaključio kako je autorica na kraju »opisala krug od ljubavi prema 'malom bolesniku' do ljubavi prema životu uopće«, citirajući definiciju bioetike Darryla Macera.

Snežan Hasnaš

Tribina »Znanost, etika, religija«

U srijedu, 8. veljače 2006., u zagrebačkom je Kulturno-informativnom centru održana tribina pod nazivom »Znanost, etika, religija«. Povod je bilo objavljivanje hrvatskog prijevoda knjige *Vragov kapelan. Razmišljanja o nadi, lažima, znanosti i ljubavi* Richarda Dawkinsa (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2005.). Na tribini su sudjelovali Darko Polšek, filozof i sociolog znanosti (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i Kristijan Krkač, filozof i religiolog (Zagrebačka škola ekonomije i managementa), a voditelj je bio Ognjen Strpić.

Richard Dawkins je profesor »Javnog razumijevanja znanosti« na Sveučilištu u Oxfordu, jedan od najpoznatijih znanstvenika i pisaca našeg vremena. U svojim knjigama Dawkins se ponajviše bavi pristupačnim objašnjavanjem biologijskih spoznaja, osobito evolucije. *Sebični gen*, *Prošireni fenotip* i *Slijepi urar* klasiци su svoje vrste. Kao što je na početku tribine napomenuto, njima je Dawkins puno pridonio povećanju javnog razumijevanja vlastite znanosti, ali i znanosti općenito.

Darko Polšek je dao zanimljivu – uljudnu i s potrebnim odmakom – uvodnu prezentaciju

ove Dawkinsove knjige, ali i samoga autora. Iz Polšekova se osvrta moglo zaljučiti da se radi o iznimno inteligentnom i uspješnom znanstveniku, velikom stručnjaku u svome području, ali i o jednom od rijetkih uspješnih popularizatora znanosti danas.

Zadatak Kristijana Krkača na ovoj prezentaciji bio je da kaže nešto o Dawkinsovu razumijevanju odnosa biologije i teologije, tj. života i religije. Već za vrijeme njegova izlaganja rasprava se počela zahuktavati, što se moglo i očekivati, jer je sup(r)otstavljanje znanosti i religije uvijek vrlo provokativna tema.

No, rasprava je pokazala da nekima koji su se u nju uključili pitanja koja se postavljaju oko religije, kao ni religijska pitanja, nisu posve jasna. Štoviše, neugodno je iznenađenje predstavljalo nepoznavanje elementarnih činjenica kod pojedinih diskutanata, kao i iskrivljeno shvaćanje pojmova religije i vjere, primjerice, u pitanjima o pojmovnom određenju vjere i religije, Božjim atributima, stajalištu suvremene teologije prema znanosti, vezi religije (islama) i terorizma i slično. Očekivanje da će rasprava o ovoj knjizi i ovoj temi privući ljude koji su, zahvaljujući znanosti, lišeni grubih predrasuda, očito je bilo predrasuda.

Posebnu pažnju izazvali su Dawkinsovi stavovi o svjetskim religijama na koje je on, slobodno se može reći, bijesan, jer ih izruguje i optužuje za sva zla svijeta. Ono što čitatelja *Vragovog kapelana* može šokirati jest činjenica da jedan znanstvenik Dawkinsova formata u iznošenju argumenata za svoj stav pokazuje snažnu jednostranost, što nerijetko podupire netočnim tvrdnjama. Osoba koja je iole upućena u područje religije jednostavnim ukazom na postojeću dokumentaciju može pobiti gotovo svaku Dawkinsovu tvrdnju usmjerenu protiv religije.

Dawkins se proslavio svojim govorom o *memima* (»mem« je ideja ili riječ koja se prenosi iz uma u um, slično kao što se geni prenose iz generacije u generaciju), koji je razradio u svojoj prvoj knjizi. Radi se, dakle, o otkrivanju načina na koji funkcioniraju mehanizmi širenja ideja. U *Vragovom kapelanu* kao da iskorištava te svoje spoznaje, iznoseći (i šireći) iskrivljeno gledište o religiji, što bi se moglo okarakterizirati kao suptilna manipulacija.

No, bez obzira na (ne)slaganje sa samim Dawkinsom, tribina je ipak, zahvaljujući žustroj raspravi, bila vrlo zanimljiva, što je u skladu s provokativnošću Dawkinsove knjige.

Jelena Debeljak

Simpozij »Hrvatska filozofija u dvadesetom stoljeću«

U Zagrebu je, u organizaciji Matice hrvatske, od 2. do 4. ožujka 2006., održan simpozij »Hrvatska filozofija u dvadesetom stoljeću«. Na početku skupa prisutne je, u ime Matice, pozdravio Tonko Maroević, nakon čega je Damir Barbarić dao nekoliko uvodnih napomena, uključujući i to da treba uzeti u obzir kako se hrvatska filozofija 20. stoljeća još ne može u potpunosti i sustavno obraditi.

Prvi dan simpozija počeo je referatom Franje Zenka »Ideja hrvatske nacionalne filozofije u 20. stoljeću«. Ideja hrvatske nacionalne filozofije nastala je u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda. Presudne točke u njezinu razvoju predstavljaju Franjo Marković i Albert Bazala. Za Markovića je krajnji subjekt filozofije narod, a ne pojedinac, za što je potrebna izgradnja samosvijesti duha naroda. Bazala, pak, proučava povijest filozofije kao povijest nacionalnih filozofija. Zenko se osvrnuo i na ostale faze razvoja ideje hrvatske nacionalne filozofije, fokusirajući se na razdoblje nakon ulaska Hrvatske u novu državu 1918., kada se nastavlja borba za afirmaciju hrvatske filozofije kao nacionalne filozofije, što je bio slučaj i u idućoj, socijalističkoj fazi, dok je državnim osamostaljenjem Hrvatske ideja hrvatske nacionalne filozofije postala samorazumljivom.

Izlaganje na temu »Osnovne institucije hrvatske filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću« održao je Tvrтко Jolić. Pritom je istaknuo utjecaj brojnih obrazovnih, znanstveno-istraživačkih i izdavačkih institucija na put koji je hrvatska filozofija prešla u 20. stoljeću. Od visokoškolskih institucija spomenuti su: Filozofski, Katolički bogoslovni i Prirodoslovno-matematički fakultet, te Fakultet političkih znanosti i Hrvatski studiji s Filozofskim fakultetom Družbe Isusove u Zagrebu, kao i filozofski fakulteti u Zadru i Rijeci. Važnu je ulogu u ovom kontekstu igrao i Interuniverzitetski centar u Dubrovniku. Od znanstveno-istraživačkih institucija bilo je riječi o Institutu za filozofiju i Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, a važna uloga u razvoju hrvatske filozofije u 20. stoljeću priznata je i Hrvatskom filozofskom društvu, te Matici hrvatskoj.

Tomislav Bracanović je, govoreći o »Filozofskim časopisima u Hrvatskoj u 20. stoljeću«, naveo 17 časopisa koje se može smatrati specijaliziranim za filozofsku tematiku. Analizirajući ih s obzirom na izvornost objavljenih članaka, pobuđivanje rasprava i ispunjavanje

najavljenih ciljeva, izdvojio je *Praxis*, *Priloge za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, *Filozofska istraživanja*, *Synthesis philosophica* i *Godišnjak za povijest filozofije*. Kao nedostatak *Praxisa* Bracanović je naveo prezatvorenost za probleme koji nisu imali veze s marksističkim temama, a kao nedostatak *Priloga* to što, usprkos višedesetljetnom izlaženju, još uvijek nije napravljen potpuni pregled hrvatske filozofije, kao i to što je časopis ostao ograničen na publiku koja zna hrvatski. U *Godišnjaku* su, pak, prezastupljene teme iz njemačkog idealizma i njemačke filozofije 19. stoljeća. Upitnim kriterijima Bracanović je došao do zaključka da je loša strana *Filozofskih istraživanja* i *Synthesis philosophica* »preglomazna produkcija« koja budi sumnju u kvalitetu objavljenih članaka. Takvo je povezivanje kvantitete i kvalitete u raspravi odbacilo nekoliko diskutanata.

Usljedio je referat »Etička misao u hrvatskoj filozofiji u 20. stoljeću« Josipa Talange. Svrstavajući Markovića i Arnolda u 19. stoljeće, Talanga je svoj, kako je rekao, »selektivni« prikaz etičke misli započeo s Albertom Bazalom, koji je zastupao voluntarističku etiku ličnosti i smatrao da je cilj moralnog života *biti čovjekom i živjeti ljudski*. Nakon prikaza etičkih misli Elly Ebenspanger, Ferde Čulinovića, Elze Kučere i Vjekoslava Rotkvića, te niza katoličkih intelektualaca – uključujući i vjerojatno najznačajnijeg među njima, Stjepana Zimmermanna – nešto više vremena posvećeno je Pavlu Vuk-Pavloviću i njegovu, Talanginim riječima, »subjektivnom relativizmu«. Nakon spominjanja Alberta Halera i Julija Mankanca, tematizirana je etička misao u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, poimeence Marijan Tkalčić, te Vladimir Filipović, Danilo Pejović i Vanja Sutlić (kao predstavnici »zagrebačke kontinentalne filozofije«), a etička misao predstavnika »Praxis-filozofije« nije prikazana, kako bi se očekivalo, na primjeru Milana Kangrge, nego na temelju dvaju manjih radova Gaje Petrovića, u kojima on naglašava tezu po kojoj je čovjek najviše biće, što je bitna mogućnost ljudskog bivstvovanja koja se ne može razumjeti etički, nego samo ontološko-antropološki. Svoj je referat Talanga završio osvrtnom na Pejovićev tekst »Svrha od slobode«, te konstatacijom kako je u 20. stoljeću u Hrvatskoj bilo malo sustavnih etičkih rasprava.

Zbog izmjena u najavljenom redoslijedu izlaganja, prva je u popodnevnoj sesiji nastupila Nadežda Čačinović, s izlaganjem »Hrvatska estetika u drugoj polovici 20. stoljeća«. Govoreći o tom vremenskom odsječku, u kojemu se može ustanoviti institucionalna prevlast

marksizma, Čačinović je tematizirala različite estetičke rasprave, uključujući i one koje su se vodile o ontologijskim i gnoseologijskim aspektima estetike. Unatoč zadanim okvirima, zaključeno je, rasprave o estetičkim temama bile su dinamične, a osobito značajnima može se smatrati Ivana Fochta, Danka Grlića, Vanju Sutlića i Danila Pejovića.

Zlatko Posavac je u svom referatu, pod naslovom »Hrvatska estetika u prvoj polovici 20. stoljeća«, krenuo od teze da je početak dvadesetog stoljeća obilježen prevladavanjem herbartizma. Isprepleću se ideje avangardista i tradicionalne teorijsko-filozofske estetike, a to je ujedno i vrijeme sloma transcendentalne filozofije, te početka psihologizma (kojega se povezuje s Vladimirom Dvornikovićem). Tada se javljaju i prvi sistematski prikazi estetike. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, kojim završava razdoblje o kojemu je u Posavčevu izlaganju bilo riječi, Mate Bevarin piše povijest europske estetike, što predstavlja prvi takav pothvat nakon Franje Markovića.

Tvrđnjom da pojava moderne logike izaziva krizne trenutke u odnosu logike i filozofije, te da je uloga logike u 20. stoljeću zanimljiva jer se čini da postaje dio matematike, a filozofi prihvaćaju modernu logiku (Frege, Russell) – svoje izlaganje o »Modernoj logici u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća« započeo je Srećko Kovač. Logika je danas interdisciplinarno područje u kojemu se prožimaju filozofija, matematika i informatika, pa se postavlja pitanje hoće li time nastati nova znanost. Prvu simboličku logiku na hrvatskom jeziku napisao je Vladimir Devidé. Gajo Petrović je u svojim radovima iz područja logike isticao kontinuitet tradicionalne i moderne logike u smislu povezanosti s filozofijom. U novije vrijeme, pa tako i danas, glavne su teme odnos logike i ontologije, filozofija matematike, te matematička logika u užem smislu.

Stipe Kutleša je u referatu o »Filozofskim raspravama o znanosti u Hrvatskoj u 20. stoljeću« naveo važna znanstvena dostignuća (Planckova kvantna teorija, Einsteinova teorija relativnosti), koja u početku nisu bila prihvaćena, te su potaknula brojne rasprave, i to ne samo u znanosti nego i u filozofiji. U tom smislu, važne su rasprave o teoriji relativnosti (npr. Stjepan Mohorovičić). Nakon Drugog svjetskog rata vode se rasprave s ideologijskim predznakom, primjerice, o dijalektičkom materijalizmu. U Kutlešinu referatu dominantne su bile rasprave o fizikalnim temama i problemima, a o onima koje su se ticale problema iz drugih znanosti bilo je, nažalost, manje govora.

Drugi dan simpozija obuhvaćao je izlaganja uglavnom teologijske i političke tematike, a započeo je referatom Josipa Oslića »Filozofija religije u Hrvatskoj u 20. stoljeću«. Oslić je ustvrdio kako je riječ o mladoj filozofskoj disciplini, no ujedno i izvorištu svih filozofskih disciplina uopće. Posebno su istaknuti Stjepan Zimmermann, koji je smatrao da je bit religije praktično ozbiljenje čuvstva, te Viliam Keilbach, koji čini pomak prema psihologiji religije i, temeljeći svoj rad na pojmu religijskog iskustva, otvara dijaloški put o kojem je kasnije bilo govora i u diskusiji. Početkom 70-ih godina došlo je do kritičkog sučeljavanja katoličkih i marksističkih intelektualaca, što je svakako predstavljalo zanimljivo područje rasprave vezane uz filozofiju religije.

Ivan Koprek je u radu o »Filozofiji i teologiji u Hrvatskoj u 20. stoljeću« zaključio da su obje znanosti oblikovale duh vremena, da su imale istu sudbinu i da su bile jalov i politički opasan posao. Nakon osnivanja Katoličkog bogoslovnog fakulteta, odnos filozofije i teologije se proučava intenzivnije, a s vremenom teme što se tiču odnosa filozofije i teologije počinju dobivati svoje mjesto i u različitim časopisima.

Željko Pavić izložio je problemski usmjeren rad pod naslovom »Uspon neoskolastike do filozofije. Hrvatska neoskolastika u 20. stoljeću«. U njemu je iznio stav da neoskolastika nije prešla onaj prag koji je postavio Kant, a tako koncipirana filozofija ne može razumjeti probleme koji su se pojavili s modernizmom i »kopernikanskim obratom« u filozofiji. Daleko je veći doprinos neoskolastika postigla u razvijanju hrvatskog filozofijskog nazivlja, dok je u sadržajnom smislu uglavnom ponavljala stare pozicije. Ukoliko neoskolastička filozofija nije sposobna osloboditi se vjeronazornog okvira, ne može ni polagati pravo na to da se naziva filozofijom. U raspravi koja je uslijedila, Pavić je govorio o unutrašnjoj ograničenosti neoskolastike jer se razračunavala samo s Kantom, dok bi bilo korisnije da je nastojala uspostaviti dijalog između kršćanske filozofije i znanosti koje ugrožavaju njezine temelje.

U radu »Nadomjesna politička filozofija. Invalidna filozofija politike u hrvatskome 20. stoljeću« Žarko Puhovski je naglasio da se u 20. stoljeću u Hrvatskoj ne može, ili jedva može, govoriti o filozofiji politike. Eventualno može biti riječi o političkoj filozofiji ili političkoj uporabi filozofije. Hrvatski su filozofi u prošlom stoljeću u pravilu pristajali na »švercanje« politike u filozofiju i filozofije u politiku, budući da su se javljale određene

političke teme koje su se onda formalno raspravljale u okviru filozofijskih disciplina. Julija Makanca se, prema Puhovskom, može smatrati jedinim filozofom politike u Hrvatskoj u 20. stoljeću, jer je radio ono što i jest zadaća filozofije politike. On je, naime, pokušao doći do biti fenomena i misliti svijet iz tog shvaćanja biti fenomena. U zaključku je Puhovski izrazio nadu da će kraj stoljeća označiti i prestanak razdoblja u kojemu se u Hrvatskoj nije filozofiralo o politici i da će se o politici govoriti kao o samosvojnomo i samostalnom fenomenu koji može biti disciplinarno relevantan. U dinamičnoj diskusiji govorilo se o Bazali i zazoru od materijalističkog priznavanja ekonomije; o zatvorenosti u političke dimenzije zbog odustajanja od filozofskog posla, propitivanja i pretpostavki; kao i o problemu previđanja razlike između praktične i teorijske filozofije. Postavljeno je pitanje je li slučajno da se fenomen političkog konstituirao kao predmet objektivne refleksije i nije li paradigmatička činjenica da su veliki mislioci izbjegavali govoriti o političkome. Zaključak rasprave potvrdio je tezu iz izlaganja – da filozofi trebaju filozofirati o politici i da je to stajalište od kojega treba poći kada je riječ o filozofiji politike.

Treći dan simpozija počeo je ciklusom referata o proučavanjima povijesti filozofije u raznim njezinim segmentima. Tako je, kao prva, Erna Banić-Pajnić govorila o »Istraživanju povijesti filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću«. Bazalinu *Povijest filozofije* može se smatrati najznačajnijom, jer je prvo djelo tog tipa na hrvatskom jeziku i nastalo je u doba stvaranja hrvatske filozofijske terminologije. U radu je bilo riječi i o drugim povijestima filozofije, prijevodima povijesti filozofija i sličnim djelima (Franjo Šanc, Branko Bošnjak, Boris Kalin, Marijan Cipra, Danilo Pejović, filozofijske hrestomatije...).

Petar Šegedin proveo je »Istraživanje antičke filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću« i obradio prikaze antičke filozofije u povijesnofilozofijskim prikazima, izdvojivši djela A. Bazale, F. Šanca, B. Bošnjaka i M. Cipre te *Hrestomatiju filozofije* iz 1995., kao i istraživanja pojedinih antičkih filozofa i problema antičke filozofije. Zaključio je da je do druge polovice 20. stoljeća bilo malo sustavnih i ozbiljnih prikaza, iako su se i do tada, kao i kasnije, mnogi autori bavili tom problematikom.

Mihaela Girardi-Karšulin je u radu »Istraživanje povijesti hrvatske renesansne filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću« najprije govorila o Albertu Bazali, koji je u svoju povijest filozofije od hrvatskih filozofa uključio jedino

Franu Petrića. Vladimir Filipović je napravio značajan korak naprijed time što je ponovno sagledao renesansu i ulogu hrvatskih autora u njoj. U današnjim se istraživanjima detaljno čitaju djela hrvatskih renesansnih autora, pri čemu se inzistira na pluralnosti renesanse. Istraživanje hrvatske renesansne filozofije počinje u 19. stoljeću s rektorskim govorom Franje Markovića, a do danas je prisutno nastojanje da se jezik renesansnih filozofa približi suvremenim čitateljima.

Branka Brujić je, u svom vrlo zanimljivom i iscrpnom izlaganju o »Recepciji filozofije Martina Heideggera u Hrvatskoj u 20. stoljeću«, krenula od konstatacije da su uzmah studija Heideggera, kao i održavanje nekoliko simpozija važnih za tu temu, potaknuli ponajprije Vanja Sutlić, Gajo Petrović i Danilo Pejović. 1942. godine pojavila se doktorska disertacija Vladimira (Kruno) Pandžića, a nakon toga i radovi drugih autora. Prvo Heideggerovo djelo prevedeno na hrvatski jezik bilo je *O biti umjetnosti* (preveli su ga Gajo Pejović i Danko Grlić). U radovima Petrovića i Pejovića prelamaју se mišljenja Marxa i Heideggera, a to je slučaj i kod Sutlića. On smatra da je Marxovo i Heideggerovo viđenje zadatka povijesti u bitnome istovremeno i slično i različito, te da je Heidegger u krivu u pogledu Marxova humanizma. Sutlić utvrđuje da su otudjenje i bezavičajnost čovjeka srodni i bitno povezani pojmovi, pa upravo na tom mjestu treba početi njihov dijalog. Pejović je svoje nedoumice i mišljenja o odnosu dvojice filozofa mogao razriješiti već 1956. godine, kada je o tome, kao i o odnosu komunizma i tehnike, Nietzscheu, Hölderlinu i drugim temama, razgovarao sa samim Heideggerom.

O »Recepciji hermeneutičke filozofije u Hrvatskoj u 20. stoljeću« referirao je Ivan Kordić. Pritom je poseban naglasak stavljen na Hans-Georga Gadamera, koji pozitivno vrednuje doprinos Matije Vlačića Ilirika razvoju hermeneutike, čime je u velikoj mjeri potaknuto i bavljenje Vlačićevim djelom kod nas, kao i u svijetu. Bilo je riječi i o recepciji drugih autora relevantnih za filozofijsku hermeneutiku, primjerice o Heideggeru, o kojemu su pisali V. Pandžić, G. Petrović, V. Sutlić i drugi.

Posljednji je na simpoziju izlagao Damir Barbarić, na temu »Nastojanja oko mišljenja na materinskom jeziku«. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća radilo se na zasnivanju, sistematiziranju i ustaljenju hrvatskog znanstvenog nazivlja (npr. Antun Bauer), no nakon Alberta Bazale u tom području zapravo nije bilo značajnijih pomaka. Uz ovu je temu, pre-

ma Barbariću, važno napomenuti kako je bitna značajka jezika, koja se često previdala, duboka individualnost, vlastitost koja ni na što nije svediva.

Skup je zaključen riječima Franje Zenka, koji je, među ostalim, najavio i objavljivanje zbornika radova izloženih na simpoziju.

Izveštaj o ovom simpoziju, čija je nakana svakako vrijedna pohvale, ipak bismo zaključile žaljenjem što je u mnogim radovima, pa i diskusijama, prevladavala informativnost, koju se moglo ostaviti za pisane tekstove, dok su izlaganja, zbog poticanja rasprava i otvaranja novih tema, mogla biti više problemski koncipirana. No, u svakom slučaju, u radovima su temeljito obrađena glavna područja hrvatske filozofije, a ujedno je pokazano i da postoji puno tema iz hrvatske filozofije o kojima je pisano, ali i onih o kojima se tek može – s vremenskim odmakom – sustavno pisati.

Natalija Fabić
Iva Mihalić

Okrugli stol »GMO – Hrvatska – EU«

U Europskom domu u Zagrebu, 7. ožujka 2006., organiziran je okrugli stol pod nazivom *GMO – Hrvatska – EU: GMO u kontekstu pristupnih pregovora*. Organizatori okruglog stola, Europski pokret Hrvatska i stranka Zeleni za Zagreb, sa suorganizatorima (Hrvatsko bioetičko društvo – Podružnica Zagreb, Hrvatsko oplemenjivačko, sjemenarsko i rasadničarsko društvo, Krug 21, Zelena akcija i Hrvatska udruga za zaštitu potrošača), pozvali su predstavnike raznih struka da kao uvodničari otvore raspravu.

Marijan Jošt, s Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima, započeo je s pregledom razvoja institucija koje se bave problematikom GMO u Hrvatskoj, te je konstatirao da je prečest slučaj da se na čelnim pozicijama takvih grupa nalaze osobe koje su orijentirane »pro GMO«. Problematicirao je i pitanje zakona koji u Hrvatskoj deklarativno postoji, no nema saznanja da se i provodi.

Pitanje (ne)funkcioniranja nadležnih institucija naglasila je i Vesna Brčić-Stipčević, predsjednica Hrvatske udruge za zaštitu potrošača. Istaknula je da je HUZP pronašao mnogo nepravilnosti na koje Državni inspektorat

nije adekvatno reagirao, posebno se osvrnuvši na problem deklariranja proizvoda. Smatra da pojedinac svojom odlukom može puno učiniti pod uvjetom da ima izbor, u ovom slučaju informaciju o tome što zapravo kupuje. Upravo je mogućnost izbora ono na čemu HUZP inzistira, podupirući tendenciju da Hrvatska bude *GMO free country*.

Da je zakon dobar, a provedba loša, bilo je i stajalište Jagode Munić, predsjednice Zelene akcije. Kao pozitivno je istaknula postojanje strogih propisa koji time odskakuju od propisa EU, a predstavljaju i primjer koji žele slijediti i neke članice EU iz našeg okruženja. Apelirala je na Vladu da ne popušta pritiscima te da obrani postojeće hrvatske zakone.

Osnovna postavka jest da je zakon o GMO, zakon znanosti koji bi trebao biti utemeljen na znanstvenim istraživanjima. Pitanje na kojim istraživanjima i u čijoj interpretaciji postavio je Valerije Vrčec sa zagrebačkog Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta. Može li znanost biti ta koja će isključivo odlučivati bez utjecaja javnosti? Naglasio je postojanje relevantnih ekoloških studija o utjecaju GMO na okoliš, koje nedvojbeno pokazuju njegovu štetnost, ali one nisu prezentirane javnosti. Nova istraživanja i dalje se provode – no pod pritiskom kompanija koje žele plasirati svoje proizvode, te uz podršku »pro GMO« orijentiranih ljudi u odgovarajućim povjerenstvima – rezultati se minimaliziraju ili uopće ne dolaze do javnosti.

Produbljujući problematiziranje pozicije znanosti, Ante Čović, s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, problem GMO smatra znakom civilizacijske krize do koje je došlo upravo na pretkom znanosti. Podržao je stav prethodnog govornika o uključenoj većem broju različitih struka, budući da je pluriperspektivizam nužan za adekvatno sagledavanje problema. Upravo stvaranje koordinacijskog tijela sačinjenog od pripadnika različitih struka smatra potrebnim kako bi se odgovarajuće krenulo u pristupnim pregovorima s EU. Upućuje na potrebu održavanja tradicije otpora GMO u Hrvatskoj, pogotovo iz razloga što će rasprava o tome pitanju biti uvijek. Naglasio je da je donedavno znanost bila smjernica i orijentir za naše ponašanje, no u novijoj povijesti znanost je počela pokazivati i svoje naličje. Potreban pluriperspektivizam sastavnica je bioetičke orijentacije. No, ono što je najvažnije pitanje koje proizlazi iz ove problematike, i kojem bi trebalo posvetiti najveću pozornost, jest raspravljavanje samoproglašenog prava čovjeka da mijenja strukturu drugog živog bića s bilo kojim ciljem, a u

kontekstu rasprave o utjecaju državnih institucija, pogotovo s ciljem stvaranja profita.

U vrlo zanimljivoj raspravi produbljena su neka od ranije naznačenih stajališta. Prema upućenim pitanjima i komentarima publike, bila je evidentna zainteresiranost različitih struka za temu. Budući da je nastojanje organizatora bilo da se raspravlja o GMO u kontekstu pristupnih pregovora, kao nedostatak skupa pokazao se nedolazak Nikole Ružinskog, člana Pregovaračke skupine za vođenje pregovora o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji, koji se ispričao drugim obvezama.

Ivana Zagorac

Predstavljanje *Europskog glasnika*

Europski glasnik već desetu godinu donosi onaj dah europskog mišljenja kojemu je više nego ikad svojstvena otvorenost prema različitim i problemsko razmišljanje koje otvara bitna, ali i suvremena pitanja. Mnogi takvi tekstovi, autori i autorice zastupljeni (i zastupljene) u ovom časopisu nedvojbeno su predani onoj vrsti razmišljanja koje prepoznajemo i kao filozofska.

Kako je na promociji – u Novinarskom domu, 10. ožujka 2006., Dražen Katunarić, glavni urednik *Europskog glasnika*, i sam naglasio, ovaj je časopis počeo izlaziti u Parizu, međutim, s vremenom se tamo ugasio. U Hrvatskoj, pak, čini se još uvijek predstavlja značajan uteg u intelektualnom životu. Časopis su predstavili (uz Katunarića koji je glavni urednik) Claudine Helft (francuska pjesnikinja čija je poezija predstavljena u časopisu i koju je recitirala na promociji), Žarko Paić (zamjenik glavnog urednika) i Alain Finkielkraut (francuski filozof i osnivač *Europskog glasnika* u Francuskoj).

Prvi je govorio Katunarić, te je predstavio četiri sadržajne odrednice iz časopisa. Prvi je sadržajni blok vezan za suvremenu ulogu intelektualca, gdje se, uz tekstove nekoliko intelektualaca, posebno ističe razgovor dvojice suvremenih filozofa na stotinjak stranica. Riječ je o Alainu Finkielkrautu i Peteru Sloterdijku, koji razgovaraju/polemiziraju o suvremenosti politike, kulture, religije i položaju intelektualca i filozofije unutar ovih relacija.

U drugom bloku se propituje suvremenost islama i navodi misao/dilemu poznatog mislitelja kulture i antropologije Edwarda Saïda,

u kojoj se on pita da li je sukob s islamom zapravo samo sukob neznanja.

Treći blok vezan je za pitanje suvremenih medija. Kod ovog su pitanja zastupljena re-spektabilna imena suvremene filozofske i društvene misli. Tekstovi Marshalla McLuhana, Jeana Baudrillarda, Noama Chomskog, Umbertoa Eca i drugih jamče kvalitetu. Katunarić je iznio neke temeljne naglaske ove teme, nazivajući medije teškom industrijom suvremenog doba, koja iziskuje analizu svih teoretičara, filozofa i istraživača. Hrestomatija tekstova o medijima, kako ih je nazvao, predstavlja put kulturnih mutacija. Time što ova »teška industrija« sve više podvrgava našu svijest efemerizaciji događaja, oni prestaju biti stup demokracije, već, citirajući Phillipea Bretona, konstatira da je suvremeno mediološko stanje karakterizirano ne samo borbom za medijske slobode nego i za slobodu medija liberalnog kapitalizma.

Sadržajna odrednica četvrtog bloka odnosi se na kritičko preispitivanje vezano uz psihoanalizu i njezine filozofske interpretacije. Ostavština Sigmunda Freuda, kao utemeljitelja psihoanalize, i Jacquesa Lacana, kao njegova filozofskog interpreta, temelj je jednog novog, očigledno kritički intoniranog spisa koja se zove *Crna knjiga psihoanalize*. Katunarić je naglasio da u ovom bloku pristupi koji propituju psihoanalizu nisu zastarjeli i puritanski, već proizišli iz suvremenih psihologijskih praksi i teorija koje i nisu srodne s psihoanalizom.

Drugi govornik na promociji, Žarko Paić, govorio je o novijoj filozofiji umjetnosti koja se veže uz suvremeno posredovanu moć slike. Umjetnici i filozofi umjetnosti (Peter Sloterdijk, Gottfried Boehm, Bill Viola i drugi) predstavljaju ovaj temat. Paić je naglasio da tekstovi nastoje odgovoriti na pitanje da li suvremena umjetnost još uvijek može odgovoriti na ključna pitanja što muče suvremeno društvo. Niz tekstova filozofa umjetnosti o moći slike govore o tome kako je svijet medijologije ušao u svijet umjetnosti i kako se filozofi umjetnosti pokušavaju baviti otvaranjem ovakvih pitanja.

Posljednji govornik bio je francuski filozof, osnivač *Europskog glasnika*, Alain Finkielkraut, koji, kako svjedoči Katunarić, obvezno pohodi izlazak svih hrvatskih izdanja časopisa. Njegovo izlaganje svojevrstno je pledoaje vlastite profesionalne, filozofske i ljudske sudbine koja ga je snašla nakon što je iz jednih izraelskih novina neprecizno prenesen jedan njegov interview u kojem je komentirao nedavne nemire i nasilja u Francuskoj i Pari-

zu. U tom prenošenju stavova kroz francuske dnevne novine *Le Monde*, istaknuto je da je Finkielkraut u svojoj analizi spomenutih nemira insistirao na etničkom karakteru pobune (i time sugerirao da ove pobune dolaze od imigranata koji su pretežno porijeklom iz afričkih zemalja) i da zato imaju barbarski karakter. Pročitavši sporni članak i njegov zaključak, Finkielkraut je pomislio da je »gotov«, a bila je pokrenuta i svojevrsna hajka (u Francuskoj je doista počela kružiti peticija da ga se isključi iz svih javnih funkcija, a predstavnici manjina su ga htjeli tužiti) koja za njega nema karakter onih iz totalitarnih režima, ali ima slične učinke. No, na sreću, kako kaže sam filozof, apsurdnost medijskog prenošenja informacija iz intervjua bila je uočena i dana mu je prilika reagirati na sporni novinski tekst. Što Finkielkraut tvrdi da je stvarno rekao u interviewu? Kaže da su pobune u Francuskoj bile lišene vjerskog (religioznog) karaktera i na njih se nije mogao projicirati bilo kakav nacionalistički povod. Pobunjenici su se poslužili identitetom da bi se označili drukčijim od Francuza, te su time htjeli ukazati na vlastiti identitet u Francuskoj. Ono što su ove pobune odražavale, po Finkielkrautu, jedan je strašan raskorak između identiteta i nacionalnosti. Državljanstvo je za mlade imigrante sve manje osjećaj pripadnosti, a sve više je dobivanje istoga usluga, svojevrsna lagodnost koja se ne može naslijediti. No, s njom ne dolaze i ostale lagodnosti što postoje u njihovoj predodžbi života u Europi. Ona pak sama već dugo nije emigrantska, već imigrantska, posljedica čega jest život u multikulturalnom društvu. Međutim, razlika između EU i npr. SAD jest ta što se u Americi multikulturalnost dobro uskladuje s nacionalnim identitetom. Ta razlika između identiteta i nacije u Europi stvara ogromno razočaranje i velike frustracije imigranata. Njihovo je nasilje dobrim dijelom bilo upereno protiv škola, što je Finkielkrauta potaknulo da uzrok tog nasilja ne traži u frustracijama, te se čudi i žali (kako on to kaže) što u školama više ne postoji humanizam, već iz njih izlaze palikuće i nasilnici.

Ova javna reakcija smanjila je kampanju protiv njega, ali samo utoliko što je umjesto rasista postao reakcionar. Na ovu etiketu Finkielkraut reagira tako da propituje izvorište i suvremenost reakcionarstva. Upravo ono za njega otkriva dubinu priče. Reakcionarstvo je, naime, još iz doba Francuske revolucije označavalo ljude koji su bili protiv revolucije i time su htjeli okrenuti tijek povijesti. Ono što je posebno naglasio, jest da su marksisti imali puno posla s ovim pojmom. Suvremena i nova opozicija reakcionarstvu stvorila je na njegovu slučajju još jednu podjelu na dobro i

zlo. No, istovremeno ona stvara i paradoks koji se sastoji u tome da sve manji broj ljudi vidi mogućnost napretka (pogotovo ako ga se smjesti u budućnost). S druge strane, bilo kakva revolucija teško više može biti aktualna, dok reakcija, čini se, može. Progresivnost ili naprednjaštvo više se ne smještaju na kraj, već na početak povijesti. Stoga, s obzirom da je čovjek nedužan (ili nevin), zlo dolazi iz povijesti ili politike (i samo od tamo može doći), a progresizam je tu da to zlo, koje dolazi iz svijeta, »iskorijeni«. Progresistička je postavka da je zlo u sistemu društva, a ne u pojedincu. Finkielkraut ističe da je on odbio pristati na to da je čovjek (pojedinaac) iskonski nevin, što ne znači da se s druge strane želi vratiti u dogmu iskonskog grijeha. Njegov su kritičari ti koji pojedinca žele isкупiti od iskonskog grijeha i postaviti ga u iskonsku nevinost. Finkielkraut poantira da pitanje nevinosti nije pitanje iskona ili prirodnosti bića, već se ona mora steći. Stoga su i spomenute pobune u Francuskoj i Europi samo vrh ledenog brijega koje potiču proces decivilizacije (Finkielkrautov pojam). One zanemaruju čitav splet okolnosti što ga postavlja pitanje određenja lažne nevinosti bića. Analizirajući suvremenu medijsku stvarnost i uzore stvorene za mlade pobunjenike, Finkielkraut zaključuje da su oni čudovišta suvremene civilizacije koja se kreću samo oko užitka. S određenom dozom rezignacije zaključuje, gledajući televiziju, novine i druge medije, da suvremeno društvo ima barbare kakve za služuje.

Snježan Hasnaš

Prezentacija Srećka Horvata u MaMi

Pod nazivom »Oktobarska pobuna. Da li je strast uništavanja također kreativna strast?«, mladi filozof i lingvist, hrvatski teoretičar Srećko Horvat održao je 21. ožujka 2006. prezentaciju u net-kulturnom klubu MaMa.

Događanje je tematiziralo nedavnu etničku i socijalnu pobunu u pariškim četvrtima Bois-du-Clichy, ali i još nekim francuskim gradovima.

Uvodno, prije kratkog izlaganja/prezentacije, prikazana su dva filma.

French Democracy je trinaestominutni uradak što ga je sačinio Alex Chan u *machinima*

tehnič (korištenje likova, setova i scena iz video-igara kako bi se napravio igrani film). Isti je odmah nakon puštanja u javnost, 22. studenog prošle godine, izazvao medijsku pozornost. Ova kratka i ilustrativna priča o trojici Francuza imigrantskog porijekla, koji zbog rasne diskriminacije počinju bacati Molotovljeve koktele, inicirao je niz sličnih uradaka o socijalnoj zbilji drugih zemalja Zapadnog kruga.

Drugi je film Horvatov autorski uradak, montaža video-materijala o spomenutom nemirima. Autor je odabrao glazbu uz koju se izmjenjuju dokumentaristički materijali, te citati tekstova poznatih teoretičara.

Filmovi su poslužili kao ilustracija Horvatovoj prezentaciji koja je pokušala pružiti analizu zbivanja u Francuskoj tijekom listopada i studenog prošle godine.

Također, izlaganje je spominjalo i aktualne događaje u Francuskoj, glede spornog »Zakona o prvom zapošljavanju« i studentske pobune protiv istoga.

Jednako tako, »problem Drugog postaje temeljno pitanje koje će obilježiti ne samo europske integracije nego uvelike utjecati i na restrukturiranje političkih, biopolitičkih i geopolitičkih konstelacija u Europi«.

Izlaganje anticipira autorov istraživački projekt na Freie Universität u Berlinu.

Izlagatelj je vrlo pregledno, statistički precizno naveo podatke o broju zapaljenih automobila, broju ozlijeđenih i privedenih, kao i šteti procijenjenoj na oko 250 milijuna eura.

Sušтина izlagateljeve teze bila je sadržana u – pomalo pojednostavljenom! – supostavljanju negativnog stava Slavoja Žižeka prema francuskim događanjima, za razliku od napisa Alaina Badioua, Etiennea Balibara i Antonija Negrija, koji su s razumijevanjem gledali prema »Oktobarskoj pobuni«.

U daljnjoj razradi izlaganja, Horvat je pokušao problematizirati te kritizirati Žižekove teze, navodeći vrlo opipljive posljedice razgradnje socijalne države u Francuskoj, ali i ne samo u njoj.

Primjerice, posvojeni Badiouov sin, zbog tamne boje kože i rasno drukčijeg podrijetla, u posljednjih je godinu i pol čak šest puta bio policijski priveden!

Diskusija koja je uslijedila nakon prezentacije bavila se pitanjima moguće konceptualizacije »Oktobarske pobune«, te nezina prijelaza iz »ostraćenog nasilja« i anarhije, prema artikulaciji političkih i socijalnih zahtjeva. Segregacija stranaca dijelem Europe, mogućnost i smisao otpora... konačno, pitanja *pravdnosti*... teme su od neprocjenjivog znače-

nja za preosmišljanje aktualnog životnog svijeta.

Tome je pridonijelo i ovo izlaganje, obogaćeno angažiranim diskusijom.

Marijan Krivak

Predstavljanje knjige *Bioetika*

Velimira Valjana

U dvorani Matice hrvatske u Zagrebu, održano je, 23. ožujka 2006., predstavljanje knjige Velimira Valjana *Bioetika* (Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb 2004.). Autor na 386 stranica razrađuje teme koje suvremena bioetika dodiruje ili tretira, smjerajući pritom dati svima koji se susreću s moralnim problemima povezanim s medicinskim i biološkim znanostima informacije i orijentire za savjesno i ispravno djelovanje. Kao svećenik i profesor moralne teologije na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, često se pritom poziva na dokumente crkvenog učiteljstva, smještajući ih u kontekst pluralizma koji obilježava široke obzore bioetike.

Obuhvatnost i detaljnu razradenost tema kojima se autor bavi naglasio je Tomislav Jozić, profesor moralne teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu, ujedno i jedan od recenzenata knjige. Prema njegovim riječima, Valjanova *Bioetika* uspješno sadržajno objedinjuje meta-bioetiku i konkretne probleme koji se pojavljuju oko brojnih tema, dajući prioritet kršćanskoj koncepciji vrijednosti ljudskog života. U vrijeme sve većih izazova napretka i opasnosti gubitka dostojanstva ljudske osobe, ova knjiga daje sigurnost u odnosu na sve više rastući etički relativizam.

Drugi recenzent, Igor Povrzanović, kirurg i urolog te predsjednik Hrvatske donorske mreže, posebno se osvrnuo na sadržaje vezane uz transplantaciju organa. Osvrnuo se na dostignuća omogućena razvojem znanosti koja otvaraju brojna etička pitanja i moralne probleme čine sve složenijima. Napomenu je kako će kriteriji za transplantaciju biti etički tek kad budu služili svim ljudima jednako. Podsjetio je na mogućnosti transplantacije organa s umrlih osoba, sa živih osoba, sa životinja te korištenje *in vitro* razvijenih organa. U svim varijantama transplantacije organa, kao najviši stupanj ljudske solidarnosti pojavljuje se odluka pojedinca o darivanju organa nakon smrti nepoznatima. Upravo pi-

tanja definiranja smrti, odnosno tretiranja stanja u kojima nije prisutna jedna od dviju osnovnih funkcija života (svijest i disanje) upozoravaju nas da se prema smrti ne smijemo odnositi površno.

Da je Valjana *Bioetika* najava ambicioznijeg razvoja tog zanimljivog područja, istaknuo je Ante Čović, s Katedre za etiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Kroz kraći prikaz razvoja bioetike primjetno je širenje njezina predmetnog područja i promišljanje civilizacijske krize gdje bioetika, uspostavljajući novu paradigmu, teži biti odgovorom na pitanja koja nam se postavljaju na prijelomu epoha. Da je tome zaista tako pokazuje nam naš odnos prema prirodi, gubitak povjerenja u znanost i okretanje ka pluriperspektivizmu kao novoj orijentaciji. U tome smislu ne može biti govora o bioetici kao znanosti, a već ju i sam V. R. Potter definira kao nadzor nad tehnologijom i znanošću. Prateći povijest razvoja bioetike, evidentan je poseban interes na našem području, a ime Velimira Valjana već je postalo sinonim za razvoj bioetike u Bosni i Hercegovini. U prilog tomu ide i održavanje prvog međunarodnog bioetičkog simpozija u Sarajevu, 31. ožujka i 1. travnja 2006.

Sociolog religije Ivan Markešić, s Instituta za društvene znanosti »Ivo Pilar«, govorio je o knjizi Velimira Valjana *Moral spolnosti, braka i obitelji* (Svjetlo riječi, Sarajevo 2002.), koja je komplementarna s Valjanovom *Bioetikom*. Prvi dio knjige obuhvaća područje spolnoga morala, dok drugi tematizira osnovna pitanja i probleme bračnog i obiteljskog morala.

Nazočnima se potom obratio i sam autor. Uz kratki osvrt na nastanak svoje knjige *Bioetika*, zahvalio se svima koji su mu pomogli u pisanju i izdavanju. Na koncu ovog događaja, urednik izdavačke kuće »Svjetlo riječi«, koja je izdala obje knjige, rekao je nekoliko riječi o uspostavi i usmjerenju njihove izdavačke aktivnosti.

Ivana Zagorac

Kurs »Social Philosophy«

Kurs socijalne i političke filozofije na Inter-univerzitetskom centru u Dubrovniku ima višedesetljetnu tradiciju i redovito se održava svake godine početkom proljeća. Na ovogodišnjem kursu, održanom od 27. do 31. ožuj-

ka, sudjelovalo je dvadesetak sudionika, kao i do sada najviše iz njemačke i američke akademske zajednice, uz redovito sudjelovanje domaćih teoretičara mlade generacije. Ovogodišnja tema nastavak je prethodnih razmatranja problemskih polja i stručnih trendova koji obrađuju osnovne modele klasične i moderne socijalne i političke filozofije, s naglaskom na pitanjima demokracije, suvereniteta i konstitucionalizma, te njihovoj povezanosti s odgovarajućim konceptima građanstva, narodnosti i javne sfere. Kurs socijalne filozofije oduvijek je težio u središte rasprava i izlaganja postaviti aktualna pitanja o društvu i politici, pa ni ove godine nisu izostale rasprave u kojima su se na filozofijski način obrađivale teme poput krize političkih koncepta, promišljanja novih modela bivanja u društvenoj zajednici ili regionalnih kriza uzrokovanih globalizacijskim kretanjima.

Christine Magerski sa Sveučilišta u Zagrebu u svom je izlaganju iscrpno usporedila Casirerovu filozofiju simboličkih formi i Bourdieuov sociološki sustav, analizirajući rascjep između svijeta i teoretske objekcije o njemu. Beskonačna simbolička proizvodnja kulturnih formi, te problematična transformacija filozofije u neku vrstu kulturalnih studija, osnova su njezine kritike recentnih kretanja. Heinz Paetzold sa Sveučilišta u Hamburgu održao je zanimljivo i vrlo instruktivno izlaganje o konceptima uvažavanja i tolerancije s obzirom na njezine teorijske permutacije, te na njihovo funkcioniranje unutar suvremenih društava. Iznova naglašujući važnost tolerancije – koja čini razlike mogućima, te važnost razlika koje toleranciju čine nužnom – Paetzold je, počevši od klasičnih rasprava o tim pojmovima, iznio suvremene implikacije i kritički se osvrnuo na modele političke korektnosti, postojećih moralnih standarda, te kompatibilnosti zakona, morala i politike u svijetu kojim primarno dominiraju strategije moći utemeljene na pluralitetu etičkih vrijednosti. David Rasmussen, sa Sveučilišta u Bostonu, očekivano je tematizirao odnos islama i demokracije, teme koja u američkim znanstvenim krugovima zbog recentne političke situacije sve više postaje predmetom akademskog interesa. Osnovno je pitanje, postoji li uopće kompatibilnost između islama i demokracije, te kakvu ulogu u tomu imaju klasični političko-filozofski pojmovi poput prava, suverenosti i zakona? Hauke Brunkhorst sa Sveučilišta u Flensburgu vrlo je iscrpno govorio o odnosu kapitalizma i religije u globalnom društvu, te je koristio kulturalne, pravne, filozofske i sociološke pristupe, ne bi li odgovorio na pitanja o mogućem post-teološkom i

post-sekulariziranom svijetu, u kojem je paradoksalno i sama religija jedan od pokretača sekularizacije i konstitucije društva gdje ona predstavlja autonomnu sferu vrednota.

Jedno od zanimljivijih izlaganja održao je Gajo Sekulić sa Sveučilišta u Sarajevu, koji je govorio o povratku religijskog i o tradicionalnim shemama religijskog svjetonazora u poslijeratnoj Bosni. Detaljno analizirajući odnos religijskog, javne sfere i političkih kretanja, Sekulić se kritički osvrnuo na bosanske društvene prilike i ukazao na nerazumijevanje temeljnih pojmova na kojima se zasniva sekularizirana javna sfera. Wenzel Matiaske iz Flensburga u svom opsežnom izlaganju govorio je o modelu društvene i simboličke razmjene. Disciplinarno smješteno između ekonomske sociologije i socijalne antropologije, Matiaskeovo izlaganje zanimljiv je pokušaj promišljanja klasičnih ekonomskih i antropoloških koncepata iz perspektive moralne ekonomije, te ujedno lucidna analiza društvene razmjene u novonastalim globalizacijskim ekonomskim strukturama. Alexander Dupeyrix iz Pariza te Maiwenn Roudaut iz Bordeauxa govorili su o klasičnim socijalno-filozofskim temama kao što su preispitivanje koncepta odgovornosti u djelima Habermasa, te o problemu priznanja i Honnethovu modelu društvenog života kao i intersubjektivne komunikacije. Izlaganje Joea Biena o marksizmu kao paradigmi tumačenja povijesti umjetnosti – s pitanjem u kojoj je mjeri marksizam metodološki primjenjiv u analizi djela nastalih u postmodernom razdoblju – potaknulo je zanimljivu i žučnu diskusiju.

Suvremenija i teorijski ponešto drukčije usmjerena izlaganja održali su sudionici iz Zagreba posljednjeg dana održavanja kursa. Mura Palašek u svom je izlaganju govorila o modelu ljudskih prava kao preduvjetu za realizaciju elementarnog ljudskog dostojanstva, te intersubjektivnog priznavanja osobnosti pojedinca. Marijan Krivak održao je poticajno izlaganje o mnoštvu kao mnogostrukom društvenom konceptu čija su konstitucija i djelovanje zasnovani na zajedničkom temelju koji ne mora biti identitet ili zajedništvo. Time se model narodnog suvereniteta uzdiže na višu razinu; stvarajući svojevrsnu singularnu suverenost, koncept zaobilazi zamke dominantnog legitimacijskog diskursa. Petar Milat u svom je izlaganju o političkom konvertizmu – osim iznimne upućenosti u suvremena filozofijska kretanja, utemeljene na proučavanju recentne literature – postavio pitanje o političkom populizmu i konstrukciji zapadnjačkog identiteta. Tonči Valentić održao je izlaganje o novoj klasi i elitama moći u socijalis-

tičkoj Jugoslaviji, zasnovano na analizi nastanka nove klase unutar specifičnog političkog konteksta koncentracije administrativne moći, te Gramscijeva modela hegemonije kao intelektualnog, moralnog i političkog vodstva koje je moglo poslužiti kao model za konstituciju radikalnog novog shvaćanja društva zasnovanog na temeljima demokratskog socijalizma. Posljednji referent bio je Bill McBride – dugogodišnji sudionik kursa te Korčulanske ljetne škole – koji je održao izlaganje o marksističkom pojmu društvene pravednosti i kapitalističkoj ideologiji, te se kritički osvrnuo na suvremenu recepciju Marxa i smanjenje interesa za pitanje pravednosti. Kao što je već spomenuto, kurs socijalne filozofije odlikuje se kritičkim pristupom društvenoj stvarnosti, te plodnim i dugotrajnim diskusijama u kojima se na relevantan način propituju aktualna teorijska i društvena kretanja. Za iduću je godinu u istom terminu najavljena tema »Ima li socijalizam globalnu budućnost?«, te je za očekivati da će i ona potaknuti zanimljive rasprave.

Tonči Valentić

Simpozij »Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije«

Oslanjajući se na temelje bioetičke suradnje u području južne, jugoistočne i središnje Europe – postavljene zahvaljujući u prvom redu stalnim znanstveno-kulturnim manifestacijama *Lošinjski dani bioetike i Bioetički forum za jugoistočnu Europu*, koje se svake godine održavaju u Malom Lošinj – pokrenuta je inicijativa za održavanje prvog bioetičkog simpozija u Bosni i Hercegovini, te za osnivanje Bioetičkog društva Bosne i Hercegovine. Uz konkretizaciju aktivnosti na području bioetike i težnju da se mnogobrojne mogućnosti putem osnivanja Društva strukturiraju, posebnu vrijednost treba pronaći u programskom prihvatanju i isticanju koncepta *integrativne bioetike* kao okvira za sagledavanje pluriperspektivnog horizonta za artikulaciju problema sadašnjice.

Međunarodni simpozij *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije* održan je u Sarajevu 31. ožujka i 1. travnja 2006. u organizaciji Franjevačke teologije u Sarajevu, koja je ujedno bila i domaćin skupa, te Udruženja za podsticanje održivog razvoja i kvaliteta života FONDEKO.

Nakon pozdravnih riječi organizatora i pokrovitelja (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, te Franjevački provincijalat Bosne Srebre), simpozij je započeo izlaganjem Velimira Valjana s Franjevačke teologije u Sarajevu. U propitivanju definicija i sadržaja bioetike on se osvrnuo na razvoj bioetike i njene metodološke osobitosti, otvarajući pritom prostor za pozicioniranje bioetike u znanosti ili u odnosu na nju, propitujući postojanje različitih vizija o čovjeku iz kojih proizlaze i brojni bioetički pogledi, upućujući tako na shvaćanje bioetike kao integrativne discipline u koju ravnopravno ulaze različite perspektive otvarajući dijaloge o konkretnim problemima. Upravo otvaranje pitanja i poticanje rasprave naznačeno je i kao osnovna intencija autorova izlaganja.

O bioetici i mnogostrukosti pojmovne prirode govorio je Thomas Sören Hoffmann s Ruhrskog sveučilišta u Bochumu. Hoffmann je naglasio da je razjašnjavanje pojma prirode pretpostavka razumijevanja bioetike, posebice one bioetike koja postupa metodički integrativno. Ovo razjašnjavanje se zbiva na tri različitim razinama: s obzirom na pluralitet prirode, zatim na različite praktične ljudske odnose prema prirodi, te s obzirom na prirodnost (tjelesnost) samog čovjeka i prirodu kao onaj element ljudskog svijeta koji ostaje nereflektiran. Autor je ukazao na postojanje brojnih oslonaca u klasičnoj filozofskoj tradiciji koji omogućuju upućenost bioetike na fundamentalno-filozofski reflektiran pojam prirode. Također, bioetika mora razjasniti odnos između svojih normi i prirode, iako se trebanje ne može izvesti iz prirode, ono prirodno, normativno gledajući, ipak nije beznačajno.

Sulejman Bosto s Filozofskog fakulteta u Sarajevu u svome je izlaganju pretresao pitanje o »vrijednosno/etičkoj neutralnosti znanosti«, polazeći od teze da se na pitanje o odgovornosti modernog (znanstvenog) znanja i njegove (tehničke) primjene ne može odgovoriti s isključivih *za* i *protiv* pozicija. Pozivanje na odgovornost znanosti i njezine tehničke primjene i samo se suočava s pluralizmom etičkih koncepata te time i pojam odgovornosti postaje relativan, kontekstualno vezan i ovisan o određenoj etičko-teorijskoj interpretaciji. Upravo je upozoravanje na konceptualnu pluralnost pojma odgovornosti, kao i na diferencije u pojmu etičkog zahtjeva, bilo osnovna nakana i središte Bostina izlaganja. Nakon propitivanja bioetike same, slijedio je blok rasprava o jednom od konkretnih područja promišljanja bioetike – genetičkoj modifikaciji živih bića. Ljubomir Berberović iz

Akademije nauka i umjetnosti BiH tako je upozorio na vrijednosti i opasnosti genetičke modifikacije živih bića, naglašavajući da znanstvena otkrića i njihova primjena, posebice na području molekularno-genetičkih procesa, postaju zaštitni znak modernog vremena i sve su važnija što, barem naizgled, odgovaraju na sva važna pitanja ovoga vremena, posebice ona vezana uz borbu protiv gladi i bolesti. Poseban prostor za bioetiku Berberović vidi u propitivanju odnosa genetičkog inženjerstva u društvu, ekonomskom i političkom kontekstu.

Opasnost nekritičkog prihvatanja novosti koje nam donosi biotehnologija naglasio je i Vojislav Trkulja s Poljoprivrednog instituta Republike Srpske iz Banja Luke, prezentirajući razloge *za* i *protiv* prihvatanja genetički modificiranih biljaka. Uz opasnost utjecaja na čovjekovo zdravlje i okoliš, značajnim argumentom protiv uporabe GMO hrane smatra se i krajnja korist koja, prema tvrdnjama protivnika takve hrane, ne rješava pitanja gladi i siromaštva. Nema, dakle, koristi za potrošače, no ima za proizvođače. Autor smatra da je danas više nego ikad potrebno vodstvo etičke i socijalne pravde u ispunjenju zahtjeva za dobrobit cjelokupnog čovječanstva, pri čemu ne bi smjelo biti monopola na gene, što znači da fundamentalno javno dobro mora i ostati – javno dobro.

Na opasnosti utjecaja poljoprivredne biotehnologije na okoliš i sigurnost hrane upozorio je i Marijan Jošt s Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima, podcrtavajući stav o nekorisnosti, dapače i velikoj opasnosti uporabe genetički preoblikovanih organizama. Katastrofalan utjecaj težnje za što većom kvantitetom u području proizvodnje hrane doveo je do zanemarivanja interaktivne cjelovitosti ekosistema, što je autora navelo na propitivanje same ideje umjetnog uzgoja hrane. Naglasio je i interese velikih korporacija koji proizlaze iz primjene moderne biotehnologije u procesima poljoprivredne proizvodnje, time otvarajući brojna nova etička, ekonomska, socijalna i okolišna pitanja.

GMO i biosigurnost u Bosni i Hercegovini naznačeni su kao tema izlaganja Kasima Bajrovića i Rifata Hadžiselimovića s Instituta za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju u Sarajevu. Kontroverze koje postoje oko uporabe genetički modificiranih organizama izazivaju negativno mišljenje javnosti o biotehnologiji, produkt čega je i zahtjev za obilježavanjem GMO produkata. Mogućnosti detekcije genetičkih modifikacija u sjemenskom materijalu i gotovim proizvodima uspješne su i raznolike, no usprkos tomu, stanje s prisus-

tvom GMO na tržištu u BiH je sasvim nepoznato.

Sljedeći izlagački blok bavio se konceptom integrativne bioetike. Integrativnu bioetiku, odnosno pluriperspektivizam kao njeno metodološko polazište, tematizirao je Ante Čović s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Pluriperspektivizam kao proširenje znanstvenih perspektiva i nadilaženje poznatih oblika znanstvene integrativne metodologije uključuje i neznanstvene pristupe koji se mogu objediniti pod nazivom kulturne perspektive, no njihova integracija u zajednički horizont sa znanstvenim perspektivama moguća je samo na pretpostavci kategorijalnog razlikovanja objektivne i smisaone istine. Integrativnu bioetiku tako treba shvatiti ne u smislu objektivne istine (odnosno uporabnog znanja), već u smislu primjene znanja, odnosno onoga što znanost u sebi ne nosi. Bioetika se tako u sadržajnom smislu određuje kao »orijentacijsko znanje«, budući da je postalo evidentno da znanost kao takva prestaje biti orijentir ljudskom ponašanju.

Da bi bioetika trebala težiti zbiljskoj integraciji različitih disciplinarnih i svjetonazorskih pogleda – odnosno okupljanju u isti bioetički okvir – stav je i Hrvoja Jurića s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. On je u izlaganju pošao od ideje integrativne bioetike te nastojao pronaći točke njezina susretanja i razmimoilaženja s idejom *globalne bioetike* Van Rensselaera Pottera. Analizom i komparacijom autor uočava kompatibilnost u općim ciljevima i polazištima, no i značajna razlikovanja u idejnom smislu. Iz toga proizlazi zaključak da Potterova globalna bioetika integrativnoj bioetici može služiti samo kao jedno od uporišta i poticaja.

Mislav Kukoč iz splitskog centra Instituta »Ivo Pilar« razmatrao je odnos bioetike i filozofije s posebnim naglaskom na razvoj bioetike u Hrvatskoj. Nakon razmatranja odnosa filozofije i bioetike u kontekstu izmijenjene duhovne situacije vremena u dobu globalizacije, dao je pregled bioetičkih nastojanja filozofa i filozofskih institucija u Hrvatskoj, koja su predstavljala i još uvijek predstavljaju značajan doprinos promišljanju bioetike.

Zanimljivo izlaganje predstavila je Lidija Gajski iz zagrebačkog Doma zdravlja željezničara, govoreći o medicinskoj znanosti u službi kapitala. Naglasila je da su ne samo lijekovi i zdravstvene usluge već i bolesti i znanstvene studije poprimile karakteristike robe. Ukazala je na problematiku istraživanja preventivnih lijekova, koja ne pridonose razvoju medicinske znanosti već pokazuju slabosti u metodologiji, te su njihovi rezultati

podložni pristranim interpretacijama. Odgovornost za takva istraživanja vidi u industriji koja ih financira te zaključuje da su marketing i PR ovladali medicinskom znanosti, stvarajući umjetne potrebe te medicinu, iz tradicionalno kurativne, pretvorili u preventivnu disciplinu.

U referatu o etičkim aspektima stanja ljudskih prava na život i zdravlje građana u Bosni i Hercegovini, Arif Smajkić (Zavod za zdravstvo Ministarstva civilnih poslova BiH) i Aida Rudić (Visoka zdravstvena škola Univerziteta u Sarajevu) prikazali su rezultate svoje četverogodišnje studije. Dajući prikaz međunarodnog i domaćeg zakonodavno-normativnog sistema u zaštiti ljudskih prava, oni zaključuju da neharmoničnost društvenog sistema u postojećem političkom uređenju BiH proizvodi na svim razinama vlasti diskriminaciju i obespravljenost tri grupe stanovništva: raseljenih, povratnika i nacionalnih manjina. U ispitivanju ljudskih prava na život, zdravlje i socijalnu sigurnost građana Bosne i Hercegovine, rezultati ukazuju na kritično loše stanje sigurnosti građana.

Ismet Cerić i Jasmina Krehić iz Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu predložili su iskustva u radu Etičkog komiteta ove ustanove, i to u razdoblju od 1997. (kad je Komitet osnovan) do 2005. godine. Etički se komitet sastoji od sedam članova različitih struka i svakodnevno se bavi procjenama znanstveno-istraživačkih projekata i radova, praćenjem eventualnih stručno profesionalnih propusta u dijagnostici i liječenju, razmatranjem odnosa liječnik-pacijent, te pitanjima eventualne korupcije i zlorababa. U zaključku je navedeno da postoje mnoge opasnosti u obavljanju liječničke struke, te da je potrebno zaštititi dignitet zdravstvenih djelatnika.

U referatu o bioetičkim implikacijama utjecaja medija na agresivno ponašanje mladih, Amer Ovčina (Klinički centar Univerziteta u Sarajevu) i Amela Džibur-Bešić (Medicinski fakultet Univerziteta u Sarajevu) iznijeli su negativne strane medijskog djelovanja na mlade. Utjecaj medija na formiranje stavova kod mladih osoba nije beznačajan, a posljedice toga su tim gore što se mas-mediji u BiH ne pridržavaju ključnih međunarodnih dokumenata i smjernica vezanih uz djelovanje medija. Sve to se, pak, reflektira i u sferi one problematike koja se naziva bioetičkom.

»Etika i bioetika – jedinstvo suvremene etičke svijesti i morala«, bio je naslov izlaganja Kirila Temkova s Filozofskog fakulteta u Skopju, kojim je započeo drugi dan simpozija. Problemi opstanka u svim sferama života inicirali su kako suvremeni razvoj bioetike

tako i promjenu etičkih usmjerenja i pojavu novih etičkih teorija. Bioetika i bioetička pitanja i norme postaju najvažniji dio suvremene etike. Stoga je autor razmatrao odnos između etike i bioetike, te naznačio pitanje: hoće li u budućnosti bioetika postati centralni dio etike ili će se možda i etika pretopiti u bioetiku?

O islamskoj perspektivi u teologijskom zasnivanju bioetičke odgovornosti govorio je Dževad Hodžić sa sarajevskog Fakulteta islamskih nauka, naznačujući da se dublje značenje bioetike obrazuje u duhovnopovijesnoj konstelaciji krize izazvane modernom vjerom u napredak i mogućnosti znanstvenotehnološke paradigme. U istraživanju izvora te krize autor navodi da je neophodno obratiti se religijskim duhovnim resursima, odnosno razmotriti teološke osnove za koncipiranje etičke odgovornosti, ali i ponovno tumačiti klasične religijske teološke, metafizičke i etičke koncepcije. Kroz mogućnosti i teškoće teologijskog zasnivanja bioetičke odgovornosti iz islamske perspektive, autor je otvorio jedan moguć smjer promišljanja: problem pustošenja »vanjskog« svijeta i života u biti je problem pustošenja našeg »unutarnjeg« duhovnog svijeta i života.

Potrebno da se zamisli medicinskih, humanističkih i društvenih znanosti o pitanjima koja su po svojoj naravi bioetička usmjere, skupe i razmotre u bioetici, naglasila je Nada Gosić s Medicinskog fakulteta u Rijeci, govoreći prvenstveno o nužnosti interdisciplinarnosti u medicini. Tek s postojećom interdisciplinarnošću otvara se prostor za kulturu dijaloga. Govoreći upravo o kulturi dijaloga, kao osnovnoj temi u ovom kompleksu, autorica navodi da je to prostor u kojem se stječu znanja o karakteru bioetičkih problema nastalih u medicini, te se izgrađuje svijest o potrebi aktualizacije vrijednosnog sustava u kojem su liječnik i pacijent ravnopravni. Također, kultura dijaloga jest i prostor interakcije medicinskih i humanističkih znanstvenika i djelatnika.

Govoreći o »svetosti života« i »kvaliteti života« Ivan Bubalo, s Franjevačke teologije u Sarajevu, u svome je izlaganju naznačio dva principijelno različita stajališta u diskusijama o eutanaziji. Razmatrajući argumente jedne strane, koja polazi od ideje svetosti, odnosno nedodirljivosti i neraspoloživosti ljudskog života, a samim time se i protivi eutanaziji, te druge strane koja kao odlučujući kriterij postavlja kvalitetu života i pravo pojedinca da se odluči na eutanaziju – autor je nastojao odgovoriti na pitanje radi li se o isključivim stajalištima ili je moguće njihovo pomirenje.

Luka Tomašević s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu govorio je o smrti i njezinu (ne)dostojanstvu, navodeći da je razvojem medicinske znanosti pitanje smrti aktualizirano. Pritom je u bioetičkim raspravama potrebno činiti suptilne diferencijacije, odnosno raspravljati ne samo o eutanaziji nego i o paraeutanaziji, ortoeutanaziji, distanaziji, asistiranom samoubojstvu, kao i o palijativnoj medicini.

Bioetika umirućih bila je tema referata Farisa Gavrankapetanovića iz Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu. Autor je na početku naznačio postojanje brojnih etičkih problema vezanih za umiruće (terminalne) pacijente. Medicinska bioetika, što je sinonim za tzv. *novu medicinsku etiku*, stremlji prema što većoj humanosti i empatiji, pogotovo u slučaju umirućeg pacijenta. Kako je zadatak medicinskih djelatnika da produže život i pokušaju svladati bolest, ali i da pacijentima otklone patnju i ublaže umiranje, potrebna je njihova dodatna i kontinuirana edukacija.

O zanimljivoj temi bioetičkih aspekata presađivanja organa izlagao je Igor Povržanović, predstavljajući pritom i Hrvatsku donorsku mrežu te ističući postojanje Donorske mreže BiH. Naglasio je da je doniranje organa jedina grana biomedicine koja ne može funkcionirati bez javnosti, te da je potreban intenzivan rad kako bi se suzbile neistinite informacije, razvijala etička svijest građana te posao transplantacije učinio potpuno javnim i pravednim. Poseban naglasak stavljen je na promicanje darivanja koštane srži, koje se provodi uz sudjelovanje živih davatelja.

Jedna od važnih zadaća bioetike jest i utvrđivanje etičkog statusa embrija/fetusa. Upravo ta problematika bila je središnja tema izlaganja Tomislava Jozića s Vrhobosanske katoličke teologije u Sarajevu. Jozić navodi da biološke činjenice same po sebi ne mogu protumačiti ljudsku osobu, njezinu svijest, razum i slobodu, jer je čovjek integralno biće kojemu »tjelesni« ili »materijalni« dio služi samo kao podloga. Time je i embrij jedinstvena pojava, a ne samo nakupina stanica kojom se može manipulirati.

O pravnim i bioetičkim aspektima abortusa izlagao je Bardhyl Çipi s Medicinskog fakulteta u Tirani, stavlajući naglasak na analizu odgovarajućeg zakonodavstva u Albaniji. Nakon detaljne analize, Çipi je zaključio da je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se zakoni poštivali te da bi se u budućnosti u Albaniji trebao smanjiti broj abortusa, posebno onih kriminalnih.

Srećko Šimić, iz Akademije nauka i umjetnosti BiH, u posljednjem je izlaganju na sim-

poziju govorio o etičkim aspektima suvremene asistirane reprodukcije, navodeći da procesi i mogućnosti što ih nudi izvantjelesna oplodnja otvaraju pitanja u odnosima između interesa fetusa, majke i novih drugih terapijskih procedura koji izazivaju različite stavove kod laboratorijskih istraživača, kliničkih liječnika, filozofa, te kod opće populacije.

Nakon održanog simpozija – koji je objedinio mnoštvo izlagača različitih struka i referate koji su s razolikih pozicija sagledavali teme iz područja bioetike – možemo zaključiti da je intencija organizatora o doprinosu konceptu

integrativne bioetike ispunjena. Vrijedno je spomenuti i kvalitetnu organizaciju u cjelini, iznimno ljubazne i susretljive domaćine, kao i popratne sadržaje (nastup pjevačkog zbora *Pontanima* i posjet franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci). Održani simpozij u Sarajevu dotaknuo je brojna pitanja globalne, ali i lokalne razine te postavio pred novoosnovano Bioetičko društvo Bosne i Hercegovine (s već sada znatnim brojem članova) nove izazove koji iziskuju daljnja promišljanja i djelovanja.

Ivana Zagorac